

Ліба Н.С., к. е. н., доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування та маркетингу
Мукачівський державний університет

МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ ТА ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ БАЗОВИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Ліба Н.С. Моделі взаємодії та взаємовідносин між базовими інституціями промислового комплексу регіону (теоретичний аспект). За результатами дослідження світового досвіду обґрунтовано необхідність внесення певних змін до моделі інституціональної архітектури регіональної промислової політики з позицій зменшення вертикальної спрямованості управлінської ієрархії. Визначено, що обґрунтування цілей на напрямів розвитку промислового комплексу повинно відбуватися за активної участі галузевих промислових союзів та об'єднань та враховувати їх основні пропозиції. Важливо, щоб сформульовані цілі були спрямовані не тільки на вирішення поточних проблем розвитку комплексу та не стосувалися лише стимулювання діяльності окремих промислових підприємств регіону.

Ключові слова: архітектура, регіональна промислова політика, плюралістична модель, неокорпоративна модель, патронажна модель.

Ліба Н.С. Модели взаимодействия и взаимоотношений между базовыми институтами промышленного комплекса региона (теоретический аспект). По результатам исследования мирового опыта обоснована необходимость внесения определенных изменений в модели институциональной архитектуры региональной промышленной политики с позиций уменьшения вертикальной направленности управленческой иерархии. Определено, что обоснование целей и направлений развития промышленного комплекса должно происходить при активном участии отраслевых промышленных союзов и объединений и учитывать их основные предложения. Важно, чтобы сформулированные цели были направлены не только на решение текущих проблем развития комплекса и не относились только к стимулированию деятельности отдельных промышленных предприятий региона.

Ключевые слова: архитектура, региональная промышленная политика, плюралистическая модель, неокорпоративистская модель, патронажная модель.

Liba N.S. Models of interaction and mutual relations between the basic institutions of the industrial complex of the region (theoretical aspect). According to the results of the study of world experience, the necessity of making certain changes to the model of the institutional architecture of regional industrial policy from the point of view of reducing the vertical orientation of the management hierarchy. It is determined that the substantiation of goals for the directions of development of the industrial complex should be carried out with the active participation of industry industrial unions and associations and take into account their main proposals. It is important that the stated goals are not only related to solving the current problems of the development of the complex and do not concern only the stimulation of the activities of individual industrial enterprises in the region.

Key words: architectonics, regional industrial policy, pluralistic model, neocorporate model, patronage model.

Постановка проблеми. Питання промислової політики як на теоретичному, так і на практичному рівні набули особливої актуальності впродовж останніх років з огляду на переоцінку наслідків світової фінансової кризи, визначення її причин та обґрунтування перспектив подальшого розвитку й розвинених країн, й країн, що розвиваються. Пояснення цьому криється у розробленні урядами розвинених країн власного сценарію розвитку, враховуючи кращі практики, причини невдач та можливості формування нової промислової політики. Тема формування та реалізації промислової політики в Україні набула особливої важливості в контексті необхідності диверсифікації економіки, підвищення у ній

частки високотехнологічних виробництв, створення високопродуктивних робочих місць у традиційних і нових секторах, та у цілому формування інноваційної моделі розвитку [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-методологічних аспектів регіональної промислової політики здійснено у працях багатьох вітчизняних та закордонних учених. Серед вітчизняних науковців дослідженню питань промислового розвитку присвячено наукові праці Л. Пельтек, О. Амоші, В. Хаустової, В. Вишневецького, В. Геєця, В. Горбуліна, М. Кизима, Я. Жаліла та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення теоретичних підходів, спрямованих

на визначення моделей системи стійких функціональних зв'язків між базовими інституціями промислового комплексу регіону.

Виклад основних результатів. Важливим елементом інституціональної архітектури є формування моделі взаємодії та взаємовідносин як сис-

теми стійких функціональних зв'язків між базовими інституціями промислового комплексу регіону.

Раціональна модель взаємодії і взаємовідносин визначається та формується з урахуванням типу інституційної матриці, яка притаманна національній економічній системі та цілепокладання. Саме

Таблиця 1

Характеристика основних моделей взаємодії та взаємовідносин між базовими інституціями промислового комплексу регіону

Назва моделі	Основні ознаки	Переваги	Недоліки	Групи країн, в яких застосовується
ПЛЮРАЛІСТИЧНА МОДЕЛЬ	<ul style="list-style-type: none"> - високий рівень конкуренції; - зорієнтованість на особистий успіх та отримання прибутку; - держава виступає у ролі арбітра 	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток конкуренції, забезпечення рівноправного доступу до розподілу ресурсів; - високий рівень мотивації у розвитку; - політика державного невторчання в економічні процеси, її зорієнтованість на вирішення питань соціального характеру 	<ul style="list-style-type: none"> - переваги в розвитку для найбільш конкурентоспроможних та впливових товаровиробників; - боротьба за володіння ресурсами, їх розподіл та перерозподіл; - інертність держави як учасника економічних відносин; - незацікавленість у реалізації активної соціальної політики та проведенні найефективніших реформ 	Країни з англо-американською моделлю розвитку (США, Велика Британія, Канада, Австралія, Нова Зеландія)
ЕКОРПОРАТИСТСЬКА МОДЕЛЬ	<ul style="list-style-type: none"> - державна підтримка переважно приватизованої промисловості; - зорієнтованість на розвиток сфери економічної діяльності, а не окремої господарської структури; - держава як повноцінний учасник та економічний суб'єкт; - можливість участі у формуванні основних елементів економічної політики всіх учасників ринку незалежно від їх конкурентоспроможності 	<ul style="list-style-type: none"> - важлива роль держави в регулюванні економічних процесів; - соціальна зорієнтованість дій за участі держави; - укрупнення інтересів суб'єктів промислового комплексу шляхом створення асоціацій та об'єднань, які представляють основні економічні інтереси, отримують привілеї і можливості брати участь у розробленні стандартів та умов для промислового виробництва 	<ul style="list-style-type: none"> - можливість обмеження конкуренції для досягнення визначеного результату; - складність процесу управління та дій у разі екстреного вирішення проблем розвитку промислового комплексу регіону 	Скандинавські країни
ПАТЕРНАЛІСТСЬКА (ПАТРОНАЖНА) МОДЕЛЬ	<ul style="list-style-type: none"> - наявність ієрархії та нерівності під час формування взаємовідносин; - переважання регуляторної функції держави, спрямованість усіх дій державних інституцій на підтримку збалансованого розвитку регіону, на забезпечення соціальної спрямованості бізнесу 	<ul style="list-style-type: none"> - чітке визначення норм та параметрів економічної поведінки держави та економічних суб'єктів, яка ґрунтується на обґрунтованих перевагах усіх сторін від застосування даної моделі; - спрямованість інституту патерналізму на поліпшення економічної та соціальної ситуації в регіоні 	<ul style="list-style-type: none"> - модель відносин у площині «залежність – влада»; - обмеження конкуренції у промисловому секторі; - можливість «кришування» бізнесу та формування «продержавного бізнесу» 	Країни з X (східним) типом інституційної матриці (Росія, Україна, Китай, окремі постсоціалістичні країни)

Джерело: розробка автора

інститут цілепокладання визначає характеристики суб'єкту, перелік правил та процедури для визначення пріоритетних цілей і побудови механізмів їх досягнення.

Крім того, держава повинна сформувати комплекс інститутів обмежувального характеру, дії яких спрямовані на забезпечення збалансованого розвитку промислового сектору регіону як складника загальнонаціонального промислового комплексу в умовах обмежених економічних ресурсів. У сучасних умовах під час визначення елементів регіональної промислової політики важливим є визначення відносин між суб'єктами промислового комплексу та державою.

Загалом на теоретичному рівні можливе виділення таких моделей взаємодії та взаємовідносин: плюралістичної, неокорпоратистської та патронажної. У чистому вигляді жодна з даних моделей не використовується, проте виділення характеристичних ознак кожної з них є важливим для розуміння механізму, цілей та систему зв'язків між суб'єктами бізнесу та державними інституціями в межах національної економіки.

Характеристика основних моделей взаємодії та взаємовідносин між базовими інституціями промислового комплексу регіону наведена в табл. 1.

Відповідно до принципів побудови *плюралістичної моделі взаємодії та взаємовідносин*, в їх основу повинно бути закладено «...перманентне протиборство багатоманітних груп інтересів» [1, с. 235]. Функціонування суспільства та фізіологічне виживання його членів є неможливим без забезпечення відповідного доступу до результатів матеріального виробництва. Саме промисловий сектор виступає основою забезпечення зростаючих потреб сучасного суспільства, й усі інші види суспільного виробництва повинні бути спрямовані на забезпечення його динамічного розвитку.

Забезпечення рівноважного розвитку промислового сектору, згідно з плюралістичною моделлю, можливе лише в умовах висококонкурентного ринку, де господарські «...одиниці організовані в необмежену кількість самостійних, необов'язкових, конкуруючих одна з одною, ієрархічно незалежних структур, які особливим чином не ліцензуються, не визнаються та не отримують субсидій і ніяк не контролюються державою» [3].

Переважаючою позицією держави у цій моделі взаємовідносин повинна бути підтримка конкурентного середовища та спрямованість на забезпечення інтересів системи загалом. У разі виникнення порушень у системі рівноваги або розвитку кризових процесів діяльність державних регуляторних інститутів повинна бути спрямована на корегування утворених перекосів у розвитку промислового сектору та повернення економіки до стану рівноваги.

Держава як елемент системи інституцій інституціональної архітектури регіональної промис-

лової політики розглядається як зовнішня сила, основним завданням якої є розроблення разом із суб'єктами промислового комплексу регіону єдиних правил функціонування та регулювання, ініціатора вирішення конфліктних ситуацій та підтримки вітчизняного промислового товаровиробника на міжнародних ринках.

Отже, серед основних ознак плюралістичної моделі взаємодії та взаємовідносин можна виділити такі [4, с. 15-16]: конкуренція є рушійною силою розвитку промислового сектору, у межах якого існують численні групи інтересів, що конкурують між собою; основою розвитку є зорієнтованість на особистий успіх та отримання прибутку; держава виступає у ролі арбітра, приймає участь у розробленні правил взаємовідносин та взаємодії та забезпечує підтримку на зовнішніх ринках.

Серед основних недоліків цієї моделі взаємовідносин можна виділити: переважання інтересів найбільш конкурентоспроможних та найвпливовіших суб'єктів сектору, їх зорієнтованість на максимізацію прибутку; в основу конкуренції закладено принцип боротьби за володіння ресурсами, їх розподіл та перерозподіл, що призводить до практичного усунення слабких та нових конкурентів із ринку; інертність держави як учасника економічних відносин, переважання у її позиціях компенсаторних дій; незацікавленість у реалізації активної соціальної політики та проведенні найефективніших реформ.

Основою плюралістичної моделі становлять англо-американські традиції взаємодії бізнесу і держави. Так у Великобританії, регулювання промислового комплексу здійснюється лише на регіональному рівні (у кожному укрупненому регіоні країни (Великобританії, Шотландії, Уельсі, Північній Ірландії), сформовано власні департаменти у справах промисловості, які застосовують специфічні інструменти промислового регулювання для відповідних територій. Основна спрямованість промислової політики – підвищення конкурентоспроможності власних товаровиробників шляхом активної інноваційної та протекціоністської політики [5, с. 30].

Аналогічним є механізм регіональної промислової політики у США: основна мета – зростання конкурентоспроможності та застосування заходів протекціонізму щодо захисту внутрішнього ринку й експансія на зовнішні ринки промислових товарів; децентралізація функцій держрегулювання, розширення повноважень місцевих органів управління [5].

В основу *неокорпоратистської моделі взаємодії та взаємовідносин* закладено систему «...представництва інтересів, складники якої організовано в декілька особливих, примусових, неконкурентних, ієрархічно впорядкованих, функціонально різних рівнів, офіційно визнаних та дозволених (а в окремих випадках і створених) державою, що наділено монополією на представництво в окремих галузях» [9].

Основні ознаки моделі полягають у такому: система економічних відносин базується на державній підтримці переважно приватизованої промисловості; зорієнтованість на розвиток сфери економічної діяльності, а не окремої господарської структури, навіть найбільш конкурентоспроможної; можливість обмеження конкуренції для досягнення визначеного результату; держава як повноцінний учасник та економічний суб'єкт із правом формування вимог до суб'єктів бізнесу; можливість визначення соціального ефекту як основного економічного результату; можливість участі у формуванні основних елементів економічної політики (у тому числі й щодо розвитку промислового комплексу) всіх учасників ринку незалежно від їхньої конкурентоспроможності.

Участь держави не обмежується лише її визнанням як важливого економічного агента та розробленням загальних для всіх учасників «правил гри». Для цієї моделі відносин важливим є визнання соціальної зорієнтованості дій за участі держави, її значних соціальних зобов'язань перед суспільством, а отже, і права висувати певні вимоги до бізнесу. Також державі відводиться важлива роль у регулюванні економічних процесів.

Для моделі є характерним укрупнення інтересів суб'єктів промислового комплексу шляхом створення асоціацій та об'єднань, які представляють основні економічні інтереси, отримують привілеї і можливості брати участь у розробленні стандартів та умов для промислового виробництва.

Формування *патерналістської (патронажної) моделі взаємодії та взаємовідносин* частіше всього підтримується для найбільш економічно та фінансово слабких та інвестиційно непривабливих регіонів.

Якщо дослідити змістове навантаження патерналістської моделі (від слова «патерналізм», із лат. *pater* – батько, батьківський), то воно відображає формування специфічних відносин між державою як суб'єктом регулювання та окремими її регіонами або сферами діяльності (галузями). В основу моделі закладено поняття ієрархічності, вертикальної спрямованості, залежності та опікунства. Регуляторна та правова діяльність держави та основних її інститутів відображається у покровительському ставленні до розвитку регіону або його промислового комплексу. Цілеспрямований та адміністративний розподіл ресурсів, застосування комплексної системи директивного та індикативного планування, система державного замовлення, створення специфічних інвестиційних та правових умов функціонування підприємств промислового комплексу регіону – основні елементи патерналістської (патронажної) моделі взаємодії та взаємовідносин.

Із позицій інституціональної архітектури патерналізм можна визначити як «...соціальний інститут, сконструйований акторами, що потребують відносин взаємної залежності та відчують потребу у функціях піклування й опіки» [10, с. 278].

Можна виділити такі основні характеристики, притаманні патерналістській (патронажній) моделі взаємодії та взаємовідносин: основною характеристикою є модель відносин у площині «залежність – влада»; наявність ієрархії та нерівності під час формування взаємовідносин; чітке визначення норм та параметрів економічної поведінки держави та економічних суб'єктів, яка ґрунтується на обґрунтованих перевагах усіх сторін від застосування даної моделі; переважання регуляторної функції держави, спрямованість усіх дій державних інституцій на підтримку збалансованого розвитку регіону та його промислового комплексу, на забезпечення соціальної спрямованості бізнесу; спрямованість інституту патерналізму на поліпшення економічної та соціальної ситуації в регіоні.

В окремих випадках (особливо для пострадянських країн) модель патронажу набуває ознак «кришування» бізнесу наближених до влади структур. Даний тип моделі полягає у застосуванні державою та державними інституціями адміністративних методів, спрямованих на обмеження конкуренції в певних галузях, в яких зацікавлений «продержавний бізнес».

У сучасній західній економічній літературі поширюється можливість формування економічних відносин між державою та її складниками за принципами лібертаріанського патерналізму [2; 7; 8]. Поняття лібертаріанського патерналізму запропоновано економістом Університету Чикаго Річардом Тейлером та професором Гарвардської юридичної школи Касом Санстейном [2] та полягає у тому, що державні інститути мають можливість законно впливати на поведінку економічних суб'єктів, не порушуючи свободу вибору. Основна мета їхньої діяльності – це «підштовхування» економічних суб'єктів у потрібному напрямі, спрямування зусиль державних інститутів на виявлення та обґрунтування найбільш оптимальних варіантів економічного розвитку. Автори теорії наголошують: «Ми пропонуємо форму патерналізму, який є лібертаріанським за духом, який має бути прийнятним для тих, хто твердо вірить у свободу вибору на підставі або автономії, або добробуту» [7].

Якщо провести оцінку сформованої на даний момент у промисловому секторі України моделі взаємодії та взаємовідносин, то переважаючими є риси патронажного (патерналістського) її типу. Можливо, протягом останніх років спостерігається тенденція щодо його поступової трансформації до принципів лібертаріанського патерналізму та зростання ролі такого важливого ринкового інструменту, як конкуренція. Причиною зазначених тенденцій може слугувати перенесення характеристик економічних відносин, які існували між державою та промисловими товаровиробниками в колишньому Радянському Союзі, та значна залежність українських промислових товаровиробників від російських партнерів.

В умовах поглиблення євроінтеграційних процесів збереження патронажного типу взаємовідносин є можливим лише стосовно розвитку найбільш слабких, депресивних регіонів. Світовий досвід передбачає застосування двох основних варіантів диференціації підходів та патронажу щодо розвитку промислового сектору регіону: регіональна диференціація податкових ставок (або їх диференціація за видами промислового виробництва в межах окремого регіону) та регіональна диференціація системи державних витрат, пов'язаних із державними закупками та соціальними трансфертами [6, с. 22]. Основною метою застосування диференціації з позицій стимулювання розвитку промислового сектору є зростання попиту на інвестиційні ресурси та результати промислового виробництва в межах окремих регіонів країни.

З одного боку, це є вагомим механізмом стимулювання симетричного загального розвитку всіх регіонів країни та вирішення проблеми економічно відсталих її територій. З іншого – економічний ефект від застосування симетричних заходів є різним у різних регіонах країни. Все залежить від можливостей регіонального ринку промислової продукції,

розвитку та структури ринку праці, наявності відповідної інфраструктури та потенційних можливостей окремих територіальних одиниць. Отже, диференціація повинна поглиблюватися й обов'язково враховувати можливості самого регіону та специфіку його соціально-економічного розвитку. Зробити це на рівні центральних органів управління надзвичайно складно, це призведе до неефективного розподілу фінансових ресурсів держави.

Окремою проблемою може стати реалізація спроб стимулювання економічної діяльності окремих товаровиробників шляхом застосування заходів фіскальної політики. По-перше, це порушує принципи конкурентного середовища та призводить до зміни у самій системі промислового комплексу країни. Відбуваються спроби зміни самої системи міжрегіональної та внутрішньо регіональної взаємодії. Території та окремі регіони країни з найбільш позитивними умовами здійснення економічної діяльності стають привабливими для промислових товаровиробників, що, своєю чергою, призводить до переливу капіталу та виникненню міжрегіональних диспропорцій у межах національної економіки.

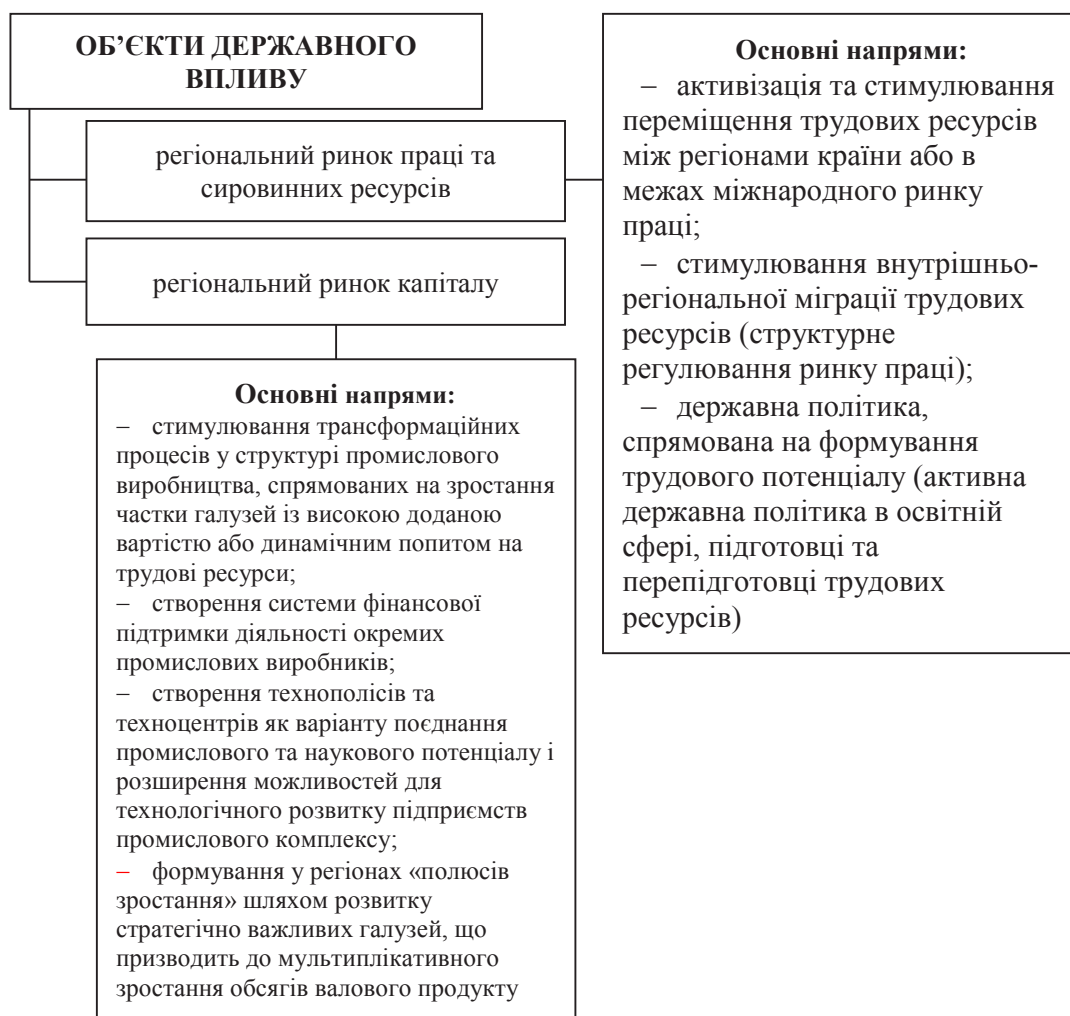

Рис. 1. Об'єкти та напрями впливу держави в умовах регіональної промислової політики у некорпоратистській моделі взаємодії та взаємовідносин (розробка автора)

Окремою економічною та політичною проблемою може стати горизонтальна диференціація податкових ставок. Окремі регіони або товаровиробники, які не отримали відповідних преференцій із боку центральної влади, висловлюють певне незадоволення порушенням конкурентних умов, а іноді зменшують обсяг власного промислового виробництва.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що застосування системи міжбюджетних відносин і системи державних замовлень в умовах формування патронажних взаємовідносин між державою та промисловими товаровиробниками є більш гнучким інструментом порівняно з фіскальними методами диференціації і повинно використовуватися за активної участі регіональних інституцій, які мають право та можливості для здійснення власної економічної політики [6, с. 22-23].

Необхідність переходу до принципів неокорпоратистської моделі взаємодії та взаємовідносин зумовлюється не тільки внутрішньою потребою щодо поліпшення конкурсного середовища у середині промислового сектору, а й поштовхами з боку зовнішніх (іноземних) промислових товаровиробників.

Перехід до неокорпоратистської моделі взаємодії та взаємовідносин пов'язано з перерозподілом повноважень між рівнями управління – центральними, регіональними та органами самоврядування. Цей розподіл є можливим і за умов лібертаріанського патерналізму, коли держава в особі центральних органів управління визначає застосування окремих інструментів, у тому числі й фінансово-фіскального характеру, а органи управління на місцевому рівні визначають межі та механізм їх застосування. В умовах неокорпоратистської моделі взаємодії та взаємовідносин змінюється об'єкт регіональної промислової політики з діяльності самих суб'єктів промислового комплексу на елементи регіонального розвитку, які опосередковано впливають на розвиток промислового комплексу регіону (рис. 1).

Для цієї моделі характерна висока частка приватизованих промислових підприємств та участь держави як активного учасника економічної діяльності з правом висувати вимоги до промислових товаровиробників щодо структури товарної пропозиції і соціальної спрямованості бізнесу. Впливати безпосередньо на етапи економічної діяльності приватизованих підприємств промислового комплексу регіону держава неспроможна, натомість має у своєму розпорядженні широке коло економічних регуляторних інструментів (податки, індикативне планування, програмування та прогнозування розвитку промислового комплексу тощо).

Роль держави як одного з важливих суб'єктів регіональної промислової політики в умовах неокорпоратистської моделі взаємодії та взаємовідносин визначається її регуляторним впливом за такими основними напрямками: вплив на регіональ-

ний ринок праці та сировинних ресурсів; вплив на регіональний ринок капіталу.

Основною рисою сучасного ринку праці є його значна територіальна структурованість. Навіть у межах окремого регіону, не говорячи вже про національний ринок праці, існують певні території, які в більшому або меншому ступені забезпечені трудовими ресурсами. Безперечно, вагомим елементом розвитку регіонального ринку праці є розмір середньої заробітної плати. Економічно обґрунтовано, що території з вищим рівнем розвитку реального сектору, більшою концентрацією промислових підприємств і, відповідно, вищим за середньостатистичний рівнем заробітної плати, характеризуються більшим рівнем концентрації трудових ресурсів або значним трудовим потенціалом.

Міжрегіональне переміщення робочої сили є складним економічним процесом, оскільки пов'язане не тільки зі зміною рівня заробітної плати, а й зі значними інфраструктурними та соціальними проектами (будівництво житла, соціальної інфраструктури тощо). Суб'єкти підприємницької діяльності самостійно, без активної фінансової та інших видів підтримки з боку держави, неспроможні забезпечити значні потоки міжрегіональної міграції трудових ресурсів.

Відсутність активної державної регіональної політики, обмеження участі держави у цьому процесі призводять до того, що розподіл у просторі трудових ресурсів і суб'єктів регіонального промислового виробництва відбувається з порушенням правил раціональної економічної поведінки та без урахування стратегії розвитку регіону.

Участь держави у формуванні пропозиції трудових ресурсів на регіональному рівні може відбуватися за трьома основними напрямками:

- активізація та стимулювання переміщення трудових ресурсів між регіонами країни або в межах міжнародного ринку праці;
- стимулювання внутрішньорегіональної міграції трудових ресурсів (структурне регулювання ринку праці), тобто переміщення трудових ресурсів між секторами регіонального господарства;
- державна політика, спрямована на формування трудового потенціалу (активна державна політика в освітній сфері, підготовці та перепідготовці трудових ресурсів).

Протягом останніх років більшість європейських країн, особливо постсоціалістичних, стикнулася з проблемою дефіциту трудових ресурсів. Особливо це стосується депресивних територій, розвиток яких ускладнюється проблемою поглиблення рівня глобалізації ринку праці.

Висновки. На теоретичному рівні можливе виділення таких моделей взаємодії та взаємовідносин: плюралістичної, неокорпоратистської та патронажної. У чистому вигляді жодна з даних моделей не використовується, проте виділення характеристичних ознак кожної з них є важливим для розуміння

механізму, цілей та систему зв'язків між суб'єктами бізнесу та державними інституціями в межах національної економіки.

Роль держави як одного з важливих суб'єктів регіональної промислової політики в умовах нео-

корпоратистської моделі взаємодії та взаємовідносин визначається її регуляторним впливом за такими основними напрямками: вплив на регіональний ринок праці та сировинних ресурсів; вплив на регіональний ринок капіталу.

Список літератури:

1. Kaufmann S. Interessenvertretung im Europäischen Parlament. Praxisbuch: politische Interessenvermittlung: Instrumente – Kampagnen – Lobbying, 2007. S. 234-238.
2. Richard H. Thaler, Cass R. Sunstein. Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth and Happiness. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:tE4xmgig_X8J:www.impactexecutives.com/books/nudge-improving-decisions-about-health-wealth-and-happiness/+&cd=15&hl=ru&ct=clnk&gl=ua.
3. Schmitter Philippe C. The Organization of Business Interests: Studying the associative action of business in advanced industrial societies. URL: http://www.mpi-fg-koeln.mpg.de/pu/mpifg_dp/dp99-1.pdf.
4. Москальов М.А., Москальов А.А. Моделі взаємодії бізнесу і держави в умовах сучасних трансформацій. Економіка і суспільство. 2016. Вип. 5. С. 14-18.
5. Носирев О.О. Світовий досвід реалізації моделей промислової політики. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». 2017. Вип. 16. Ч. 2. С. 29-32.
6. Петросянц В.З., Шахтаманова Л.Г. Методы и инструменты регулирования регионального развития. Региональные проблемы преобразования экономики. 2017. № 6. С. 18-27.
7. Свендсен Л. Философия свободы. URL: <https://www.litres.ru/lars-svendsten/filosofiya-svobody/chitat-onlayn/>.
8. Талер Р., Санстейн К. Nudge. Архитектура выбора. Как улучшить наши решения о здоровье, благосостоянии и счастье; пер. с англ. Е. Петровой; науч. ред. С. Щербаков. М.: Манн, Иванов и Фарбер, 2017. 240 с.
9. Шмиттер Ф. Неокорпоративизм. URL: http://read.virmk.ru/h/Shmitter_1.htm.
10. Шушкова Н.В. Социология современного патернализма. Вашингтон: РусГенПроект, 2010. 294 с.